

заносилося до протоколу. Отже, по суті, визнавалася можливість подібних заперечень. Чинний КПК України такої норми не містить. У зв'язку із цим важко погодитись із дещо поспішною пропозицією відновити це право [10, с. 10]. І справді, якщо його одержить не лише адвокат, але й прокурор та інші учасники процесу, то це може створити неконтрольовану обстановку в залі судового засідання.

Таким чином, якщо головуючий своєю поведінкою, на думку сторони в процесі, явно проявляє

прихильність до іншої сторони, можна використати право заялення відводу (частина 3 статті 80 КПК України). Проте, як свідчить судова практика, можливість задоволення таких клопотань є мінімальною.

На наш погляд, запобігання порушенням правил юридичної етики має стати предметом поглиблена вивчення і вжиття відповідних заходів на рівні органів суддівського та адвокатського самоврядування із застосуванням провідних науковців: правознавців, ветеранів юстиції, мовознавців, психологів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / гол. редкол.: Ю.С. Шемшченко. – К. : Укр. енцикл., 1998–2002– . – Т. 2 : Д–Й. – 1999. – 744 с.
2. Тлумачний словник української мови / за ред. В.С. Калащенка. – Х. : Прапор, 2002. – 518 с.
3. Правила адвокатської етики : затверджені Установчим з'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 року. – К. : Рада адвокатів України. – 2013.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
5. Адвокатура // Энциклопедический словарь / под. ред.. Ф.А. Брокгауз и П. А. Ефрон. – Т. I. – М. : 1890. – С. 109.
6. Варфоломеєва Т. В. Грядущі вибори в адвокатурі / Т.В. Варфоломеєва // Адвокат. – 2006. – № 9. – С. 9–20.
7. Лазебний А. Такої демократії вітчизняна адвокатура ще не знала / А.Лазебний // Адвокат. – 2013. – № 1. – С. 3–5.
8. Сірий М. Право адвоката вільно публічно висловлюватися –незаперечна гарантія професійної діяльності / М. Сірий // Адвокат. – 2012. – № 1. – С. 5–8.
9. Ромовська З.В. Суд і адвокат / З.В. Ромовська // Адвокат. – 2013. – № 1. – С. 7–9.
10. Билиця І.О. Професійна етика прокурора : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І.О. Билиця ; Національний університет «Одеська юридична академія». О., 2014. – 22 с.

УДК 342.5

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE FORMATION OF THE JUDICIARY IN UKRAINE: THEORY AND PRACTICE

Погрібний І.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

Статтю присвячено проблемним питанням та перспективам формування судової влади в Україні. Визначаються суб'єкти судової системи. Розглянуто співвідношення термінів «судова влада», «судова система», «правосуддя». Для з'ясування сучасного стану судової влади здійснено історичний екскурс. Розглянуто питання щодо вдосконалення існуючого порядку добору суддівських кадрів.

Ключові слова: суди, суддя, судова система, влада, судова влада.

Статья посвящена проблемным вопросам и перспективам формирования судебной власти в Украине. Определяются субъекты судебной системы. Рассмотрено соотношение терминов «судебная власть», «судебная система», «правосудие». Для выяснения современного состояния судебной власти осуществлен исторический экскурс. Рассмотрены вопросы совершенствования существующего порядка отбора судейских кадров.

Ключевые слова: суды, судья, судебная система, власть, судебная власть.

The article is devoted to the problems and prospects of the judiciary in Ukraine. Identify the subjects of the judicial system. Consider the term "judicial authority", "judiciary", "justice". To understand the current state of the judiciary, by historical overview. The question as to improve the existing procedure for selection of judges.

Key words: court, judge, judiciary, government, judiciary.

Постановка проблеми. Запорукою подальшої послідовної розбудови української правової держави безперечно являється формування та ефективне функціонування судової влади. Роль головного провідника політики захисту прав особи все частіше бере на себе суд, який з другорядного та залежного від інших гілок влади державного органу стає головним арбітром, що вирішує усі спірні питання між державою та людиною.

Стан дослідження. Питанням формування судової влади в Україні на сьогодні присвячено ряд наукових досліджень. Зокрема, цьому питанню приділяли увагу І. Л. Самсін, І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий, В. Нор, І. Бартусяк, О. М. Овчаренко, Л. М. Москвич та інші. Проте наявні на сьогодні дослідження в повній мірі не розкривають проблем та перспектив формування судової влади в Україні.

Метою статті є дослідження проблем та з'ясування перспектив формування судової влади в Україні.

Реалізація судової реформи на підставі Закону України «Про судоустрій і статус суддів» завершила оформлення судової системи як структурованої гілки влади, до якої входять різні за правовим статусом суб'екти.

По-перше, це система судів загальної юрисдикції, що відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності (ст. 17 Закону) і поділяється на місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідно Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України та Вищий адміністративний суд. У ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що місцевими загальними судами є районні, районні в містах, міські та міськрайонні суди, а також окружні адміністративні суди та господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя.

Окрім того, до судової системи України входять і такі органи, як Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Державна судова адміністрація України. Вища кваліфікаційна комісія є постійно діючим органом у системі судоустрою і відповідає за формування професійного корпусу суддів, а Державна судова адміністрація здійснює організаційне та інформаційно-технічне забезпечення діяльності органів судової влади в межах повноважень, установлених законом.

Загалом, вживаючи терміни «судова влада», «судова система» або «правосуддя», ми не замислюємося про їх тотожність чи відмінність. Нині більшість науковців дотримується думки про їх тотожність.

Згадана проблематика являється відносно новою для вітчизняної науки, хоча термін «судова влада» використовувався й досліджувався в дореволюційній Росії, у законодавстві Радянського Союзу взагалі не вживався, а предметом наукового аналізу в більшості випадків були правосуддя як державна функція і суд як державний орган. Взагалі ж принцип поділу влади, як і термін «правова держава», у радянській юридичній науці не визнавався.

Останнім часом до питань визначення і формування та здійснення судової влади звернулося чимало науковців, чого не можна сказати про дослідження категорії «судова система». Одночасно прослідковується значна розбіжність поглядів щодо судової системи та її співвідношення із судовою владою. Заслуговує підтримки думка, за якою судова система визначається через її природу, яка є інструментом судової влади, а також внутрішню єдність і загальні риси судових органів [1, с. 12].

Приваблює також і позиція Н. В. Сібільової, яка зазначає, що суди утворюють судову систему, для якої, як і для кожної системи, характерні певні зв'язки і відносини між окремими її елементами (судами) та якій притаманні такі властивості, як ієархічність, багаторівневість, структурованість. Судова система уособлює організаційний аспект судової влади та віддзеркалює особливості організації судової влади країни, відповідає рівню соціально-економічного розвитку, пануючим у суспільстві поглядам на місце суду в системі механізмів державної влади, накопиченому досвіду і певним традиціям [2, с. 66].

При визначенні судової системи слід брати до уваги, що це не проста сукупність органів різного рівня, а саме система заснована на внутрішній узгодженості зв'язків між її елементами (судами), а також будується на основі стаїх принципів, обов'язкових для кожного суду. Незалежність і самостійність – це необхідні якості для судової влади й судової системи при умові, що вони мають загальні завдання і мету.

Для з'ясування сучасного стану судової влади дозволимо собі короткий історичний екскурс. Згадаємо, що судова влада виникла ще із появою первісних форм права з огляду на об'єктивну потребу в розв'язанні правових конфліктів. У своєму розвитку вона пройшла ряд станів, у тому числі і реформації, які в різні епохи пов'язувалися з правом здійснювати судові функції окремо особою – суд князя, царя, імператора, султана, рабовласника, суд сюзерена, поміщика; родовою аристократією (у Давніх Афінах); громадою – суд громади, народне віче; представниками станів – станові суди (торгові, комерційні); окремими відомствами – система приказів у Московській державі в 16 – 18 ст. ст.; релігійними організаціями – церковні суди, канонічні, шаріатські та інші [3].

У процесі історичного розвитку різні прояви державної влади, у тому числі і судової, нерідко зосереджувалися в одному повновладному державному органі. Вирішальні зміни почалися лише в XVI ст., коли на умовах реалізації теорії розподілу влади, обґрунтованої Дж. Локком та Ш. Монтеск'є, судова влада була відокремлена від законодавчої та виконавчої і стала відносно останніх реальною противагою.

Протягом багатьох сторіч суд в Україні формувався і функціонував за соціоцентриською моделлю, яка реалізувала репресивний характер права. Судова реформа, що започаткувалася в 1992 р., визначила вектор на трансформацію суду і заміну соціоцентриської моделі на персоноцентриську. Ці дві

моделі правосуддя зорієнтовані на різні цілі: перша спрямована на покарання правопорушника і захист суспільства від суб'єктів протиправної поведінки, друга – на відновлення правопорядку, який існував до правопорушення, й на поновлення правослухняності особистості правопорушника і потерпілого. Ці дві моделі формують різні типи правосвідомості і правових настанов. Репресивне право орієнтує населення на жорстке відношення до правопорушення і очікування карального правосуддя. Відновлювальна модель передбачає орієнтацію не лише на покарання злочинця, а й створення оптимальних, гуманістичних умов для його реабілітації, визнання винності правопорушника не є підставою для припинення його гідності.

Таким чином, поступова трансформація суду із політичного інституту в соціальний вимагає переосмислення ролі суду в суспільстві, механізму взаємодії суду з органами інших гілок влади й суспільством, формування нових стереотипів юстиції та відповідних вимог до рівня правової культури і правосвідомості суддів [1, с. 63].

На сучасному етапі розвитку України стратегічним курсом зовнішньої політики є інтеграція до ЄС. Це видно з висловлювань Президента України, в яких і визначаються напрямки стратегії розвитку держави. Вказане приводить до реалізації загальної державно-правової реформи, яка повинна передбачати проведення докорінних змін у всіх гілках влади, у тому числі проведення реформування правової системи нашої держави із поступовим приведенням її у відповідність до європейських стандартів.

Варто звернути увагу на те, що основними напрями співробітництва України з ЄС є адаптація законодавства України до законодавства ЄС, а також забезпечення прав і свобод людини.

Намагання створити судову систему відповідно до Європейських стандартів були неоднократними і продовжуються надалі. Питання в тому, як це відбувається – послідовно, чи ні? Про це свідчить хоча б те, що, ратифікувавши Європейську Конвенцію про захист прав людини і основних свобод, Україна наблизилась на черговий крок до світових стандартів, чим визнала обов'язковість юрисдикції Європейського Суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються глумачення і застосування цієї Конвенції, а також демонструє всім, що вона не так швидко, як хотілося б, але цілеспрямовано й неухильно інтегрується в європейський правовий простір.

Які ж ці європейські стандарти? Різні міжнародні інституції, зокрема ООН, Рада Європи та інші, розробили конкретні рекомендації щодо стандартів незалежності суддів. Актуальним є опублікування в Україні зібраних міжнародних документів, які містять рекомендації стосовно формування незалежності судової влади та забезпечення незалежності суддів. Такими основними документами з цієї проблематики є Загальна декларація прав людини 1948 р., згадувана Конвенція, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Основні принципи незалежності судових органів 1985 р., Реко-

мендації щодо ефективного впровадження Основних принципів незалежності судових органів 1989 р., Рекомендація Комітету Міністрів РЄ № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» 1994 р., Європейська хартія про закон «Про статус суддів» 1998 р. та інші загальносвітові і європейські документи.

З врахуванням історичних, географічних, політичних, економічних, культурних, правових та інших факторів Україна приречена бути в європейській сім'ї. Не дивлячись на те, що вона, як і інші держави Східної Європи, по багатьом своїм параметрам, у тому числі й правовим, різничається від «старожилів» Європейського Союзу, Ради Європи; останні не стали перекривати її шлях до європейських структур, а тільки поставили перед Україною певні вимоги.

Ще не все в Україні зроблено для того, щоб суди діяли ефективно. Перш за все йдеться про досконалість судочинства, про якісні правила розгляду тих чи інших категорій справ. Свою лепту вносить не реформоване належним чином процесуальне законодавство. Виникають проблеми щодо вдосконалення існуючого порядку добору суддівських кадрів.

Судя є центральною, головною фігурою в здійсненні судочинства, носієм судової влади в державі. Від того, наскільки судя є професійним, здатним сумлінно, кваліфіковано й неупереджено здійснювати правосуддя, наскільки він спроможний захищати права і свободи громадян, юридичних осіб, інтереси держави, які його моральні якості, залежить авторитет судової влади в суспільстві та авторитет нашої держави у світі.

Надзвичайно негативним моментом було і те, що при єдиному статусі судді добір кадрів у суді різних видів здійснювався за різними підходами і критеріями. До того ж цей процес є значною мірою заполітизованим. У висновках поважних міжнародних інституцій неодноразово наголошувалося на тому, що порядок формування судового корпусу України має яскраво виражений політичний характер і суперечить загальновизнаним міжнародним стандартам у сфері правосуддя.

Як свідчить статистика, стан забезпечення суддівського корпусу професійними суддями є такий, що потребує докорінних змін. Вагомою причиною цього є невиправдано довгий шлях від подання заяви до моменту призначення, обрання на посаду судді та надзвичайно складна процедура визначення професійної придатності кандидата для заняття такої посади. Від новопризначених чи обраних безстроково суддів нерідко доводиться чути нарікання на існуючий порядок підготовки та розгляду матеріалу для призначення на посаду професійного судді вперше чи обрання безстроково.

Незважаючи на те, що Уряд України заявив про свій європейський вибір, деякі явища у внутрішній ситуації в Україні погіршують атмосферу відносин України і ЄС. Це системні загрози для правосуддя. Наприклад, в останні роки посилився тиск на суди, стало відвертим втручання в їхню діяльність, ігнорування конституційних засад судочинства, цілеспрямована дискредитація судів та їх політизація.

Можна дійти висновку, що вище вказане відображене в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [4], який залишає місце для політичних міркувань при вирішенні питання щодо службового підвищення судді. Останнє практично не врегульоване в Законі, окрім ст. 80, де вказується на переведення судді, обраного безстроково, до іншого суду. Однак у ч. 2 вказаної статті лише зазначено, що переведення судді, обраного безстроково, до суду іншого рівня тієї ж судової спеціалізації здійснюється Верховною Радою України з дотриманням порядку, встановленого цим Законом та Регламентом Верховної Ради України для обрання судді. У цій частині немає жодної згадки про якість критерії чи про якусь роль Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Складається враження, що такий порядок перетворює просування судді по службі на сутто політичне питання, яке вирішуватиметься тільки Верховною Радою України – органом, якому не годиться оцінювати «кваліфікації, чесноти, здібності та результати праці» суддів. Отже, на нашу думку, необхідне внесення змін до Закону шляхом визначення критеріїв підвищення суддів по службі і залучення Вищої кваліфікаційної комісії суддів належною й великою мірою до порядку підвищення суддів по службі. Можливий і інший варіант призначення голів суддів та їх заступників Радою суддів України – вищим органом суддівського самоврядування, органом колективним, не підпорядкованим по вертикалі, який практично виключає протиправний вплив на суддів. Такий порядок найбільшою мірою відповідає принципам незалежності судової влади та самостійності суддів, більш того, він входить з інтересів правосуддя. Власне кажучи, такий порядок варто використовувати при переведенні судді, обраного безстроково,

до суду іншого рівня тієї ж судової спеціалізації, а також і при переведенні судді, обраного безстроково, до суду іншої спеціалізації. Отже, ми вбачаємо, що доцільним буде внесення змін до ч. 6 ст. 122 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» шляхом розширення повноважень відповідної ради суддів, а саме створити пункт, де буде зазначено: «Вносить подання Раді суддів України щодо переведення судді, обраного безстроково, до суду іншого рівня тієї ж судової спеціалізації та при переведенні судді, обраного безстроково, до суду іншої спеціалізації». Відповідно змінити ч. 5 ст. 127 Закону шляхом розширення повноважень щодо переведення суддів, обраних безстроково, до суду іншого рівня тієї ж судової спеціалізації та суду іншої спеціалізації.

Вищевикладене, на нашу думку, якраз і зможе забезпечити принцип незалежності судової влади і відверне політичний вплив та зацікавленість представників влади, а також буде важливою засадою щодо невідворотності покарання та неправомірного засудження особи.

Висновок. Підводячи підсумки, варто зазначити, що проблеми, які залишились невирішеними після проведення судової реформи 2010 р., необхідно вирішувати поступово, при цьому спільно і в тісній взаємодії між усіма суб'єктами, які беруть участь у реформуванні, з урахуванням напрацювань науковців і практиків. Хочеться сподіватися, що дискусії, які тривають щодо проведеної судової реформи, призведуть до того, що законодавець зважатиме на позицію всіх учасників цього процесу, у тому числі і суддів України, та ухвалить рішення про проведення такої реформи, яка б позитивно вплинула на розвиток усього суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Самсін І. Л. Судова реформа: актуалізація проблем статусу суддів та судоустрою України: історико-правовий нарис : [монографія] / І. Л. Самсін. – Х. : ФІНН, 2012. – 224 с.
2. Організація судових та правоохранних органів : [підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів] / І. Є. Марочкин, Н. В. Сібельєва, В. П. Тихий та ін.] ; за ред. І. Є. Марочкина, Н. В. Сібельєвої. – Х. : ТОВ «Одіссея», 2007. – 528 с.
3. Нор В. Суд і судочинство у творах І.Франка / В. Нор, І. Бартусяк // Вісник Львів. ун-ту : серія юридична. – 2005. – Вип. 41. – С. 3–13.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453–VI // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 55 (1). – Ст. 1900.